

УДК 330.34; 338.33; 658.5

Гусєва О. Ю., д.е.н., проф.,
Державний університет
телекомунікацій;
Яковчук А.М., ст. викладач,
ПВНЗ «Міжнародний економіко-
гуманітарний університет імені
академіка Степана Дем'янчука»

СТАН ТА СТРУКТУРА МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті проаналізовано головні тенденції розвитку машинобудівної галузі за останні роки у співставленні з іншими галузями економіки. На основі проведеного аналізу визначено ключові економічні показники діяльності підприємств машинобудування. Обґрунтовано пріоритетні напрями розвитку машинобудівного комплексу України та підвищення конкурентоспроможності продукції галузі.

Ключові слова: *конвергенція, розвиток, конвергентний розвиток машинобудівного підприємства.*

Постановка проблеми. Машинобудівна галузь є однією з базових галузей економіки, її системоутворюючим елементом, що визначає загальний стан виробничого потенціалу України. Від результатів діяльності машинобудівних підприємств здебільшого залежить функціонування всіх інших галузей промисловості. Жорсткі умови глобалізованих економічних трансформацій диктують необхідність активної реалізації стратегічних змін та результативної інноваційної діяльності на підприємствах машинобудівного комплексу.

Більшість сучасних учених підкреслюють, що економічний розвиток та науково-технологічного прогрес в економіці України неможливий без стабільного економічного становища промисловості. Безумовно, машинобудування є єдиною галуззю промисловості, яка забезпечує впровадження досягнень науково-технологічного прогресу в усі інші сектори економіки. Для здійснення ефективного керівництва галуззю в цілому та управління окремими машинобудівними підприємствами зокрема, необхідним є дослідження стану та структури ринку машинобудівної сфери, визначення проблемних аспектів і формування напрямів їх подальшого усунення. Ключовим питанням у цьому є дослідження економічного стану галузі машинобудування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічний стан галузі машинобудування протягом різних періодів функціонування комплексу висвітлюються в численних працях вітчизняних учених та дослідників. Так, у роботах Амоші А.І., Вишневського В.П., Збараської Л.А. [1] обґрунтовано результати перебудови вітчизняної промисловості, вплив світової фінансово-економічної кризи на переробну промисловість та машинобудування [1]. Дослідження Довгань Л.Є. та Сімченко Н.О. розкривають сучасні аспекти сталого розвитку машинобудівних підприємств та впорядковують відповідні фактори впливу [2]. Стратегічні цілі та пріоритети розвитку машинобудівного комплексу розкриті у роботах Данилишина Б. М., Клинового Д.В., Пепа Т.В. [3]. Тарасовою Н.В., Клименко Л.П., Ємельяновим В.М. [4] визначено стан галузі у докризовий та кризовий періоди та запропоновано шляхи подолання негативних наслідків фінансово-економічної кризи та визначальні напрями розвитку галузі. Точилін В.О., Венгер В.В. [5] аналізували вплив зовнішніх та внутрішніх ринків металопрокату на галузь машинобудування. Вагомими є дослідження Кравченко М.О., Уваровського Р.Д. та Шейко І.А., які містять ґрунтовний аналіз ефективності інноваційної діяльності машинобудівних підприємств.

Авторами визначено стратегічну невідповідність результатів інноваційної діяльності потребам оновлення технологічної бази вітчизняної промисловості та сформульовано макроекономічні наслідки такої невідповідності [6; 7].

Актуальні напрями та механізми оптимізації витрат машинобудівних підприємств представлені у наукових працях Присяжнюк Л.Г., Бойко В.В. та Паланта О.Ю. Автори приділяють увагу скороченню розриву між досягнутим рівнем використання ресурсів та можливим рівнем, виходячи із оптимізації їх суми, що сприятиме покращенню виробничого потенціалу машинобудівних підприємств [8; 9; 10]. Адаптаційні механізми в управлінні розвитком промислових підприємств сформовано у роботі Саломатіної Л.М. [11]. Дослідження стану машинобудування із застосуванням рейтингових оцінок фінансового стану машинобудівних підприємств міститься у роботах Дуди Т.Т. і Троць І.В. [12].

Означений вище спектр наукових досліджень машинобудівної галузі є достатньо широким і системним. Проте, в умовах підвищеного динамізму бізнес-середовища, поглиблення глобалізаційних процесів та впровадження принципів «цифрової економіки» в усі галузі промисловості необхідним є постійне удосконалення та оновлення системи стратегічного управління машинобудівними підприємствами. А основою ефективного удосконалення є, у першу чергу, дієвий аналіз економічного стану та структури машинобудівної галузі України.

Мета дослідження. Аналіз стану та структури машинобудівної галузі України в умовах глобальних економічних трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Продукція машинобудівних підприємств традиційно відіграє вирішальну роль в реалізації досягнень науково-технічного прогресу у всіх галузях економіки. У машинобудуванні зосереджено майже 15% вартості основних засобів та понад 21% загальної кількості найманих працівників промисловості [13].

Машинобудування є багатогалузевим комплексом, який складається за класифікацією КВЕД з:

- виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції;
- виробництва електричного устаткування;
- виробництва машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань;
- виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів.

Ремонт і монтаж машин і устаткування віднесено за КВЕД до окремої статті, але оскільки цей вид діяльності тісно пов'язаний з машинобудуванням, у роботі досліджено динаміку і цього напрямку, як частини загального машинобудування.

Аналіз рівня розвитку машинобудування в Україні показав, що у період з 2008 по 2011 рр. галузь мала позитивні темпи розвитку, з 2012 року по 2014 рік спостерігається поступовий спад галузі, про що свідчать обсяги реалізованої продукції машинобудівних підприємств України.

Машинобудування є однією з небагатьох вітчизняних галузей, яка у 2016 році ще не досягла обсягів реалізації продукції 2012 року: у 2012 році ці обсяги склали 140539,3 млн.грн., а у 2016 році - 130290,2 млн грн., тобто темп падіння за 5 останніх років дорівнює 92,7 %. Зважаючи на те, що загальний темп зростання обсягів реалізації усього промислового комплексу України за аналогічний період складає 155,6 %, тенденції розвитку машинобудівного сектору слід вважати достатньо тривожними.

Негативні тренди розвитку вітчизняного машинобудування підтверджує співставлення з зарубіжними країнами. Як відомо, у більшості розвинутих країн світу машинобудування є пріоритетною галуззю розвитку промисловості, оскільки має величезний вплив на всі сфери економічної діяльності країни, а саме: забезпечує рентабельність та конкурентоздатність товарів і послуг на ринку та сприяє зростанню матеріального та інтелектуального рівня населення. Провідними виробниками продукції галузі є США, Франція, Італія, Китай, Японія, Німеччина, Росія. Що стосується вітчизняної галузі машинобудування, яка завжди була орієнтована на експорт, то за останні роки

спостерігається зниження експорту української машинобудівної продукції з 5670416,3 тис. дол. у 2010 році до 3940855,8 тис. дол. у 2015 році. Темпи імпорту машинобудівної продукції за аналізований період значно випереджають темпи експорту, що негативно впливає на торговельний баланс та збільшує його від'ємне сальдо [14].

Багато учених відзначають, що однією з головних причин падіння розвитку машинобудівної галузі України є суттєвий розрив економічних зв'язків з Росією. Як підсумовує Кравченко М.О., в останні роки, з огляду на майже повну економічну дезінтеграцію з Росією, яка була основним партнером України в галузі машинобудування, машинобудівні підприємства втратили можливість виробництва та продажу традиційної продукції. Це, а також інші прояви соціально-економічної кризи в країні, суттєво похитнули економічну стійкість підприємств. Аналіз також свідчить, що ситуація в машинобудуванні почала погіршуватись набагато раніше окреслених подій. Це підтверджується динамікою індексів промислового виробництва [6].

Дослідження структури реалізації продукції за основними галузями промисловості України за 2012-2016 рр. показує щорічне зниження частки машинобудівної продукції у загальних обсягах промисловості, що також підтверджує скрутне становище машинобудування (табл. 1). Якщо у 2012 році частка машинобудування складала 10,3 %, то у 2016 році вона зменшилась до 6,1 % (рис. 1).

Таблиця 1

**Структура реалізації продукції за основними галузями промисловості України
за 2012-2016 рр. *, %**

№	Галузі	2012	2013	2014	2015	2016
1	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	10,5	11,5	10,8	10,8	11,2
2	Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	18,0	19,2	21,2	22,4	21,6
3	Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів	16,3	15,7	16,6	15,7	14,9
4	Постачання електроенергії, газу, кондиціонованого повітря	24,4	25,2	24,6	23,9	26,7
5	Машинобудування	10,3	8,6	7,1	6,5	6,1
6	Виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	2,1	2,2	2,2	2,0	2,0
7	Інші види промислової діяльності, у т.ч. переробної промисловості	18,4	17,6	17,5	18,7	17,5
8	Усього за промисловістю	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Розраховано автором на основі [15].

На сьогодні машинобудування суттєво поступається таким галузям, як постачання електроенергії, газу, кондиціонованого повітря (частка – 26,7 %), виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (частка – 21,6 %), металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів (частка – 14,9 %) та добувна промисловість (частка – 11,2 %)

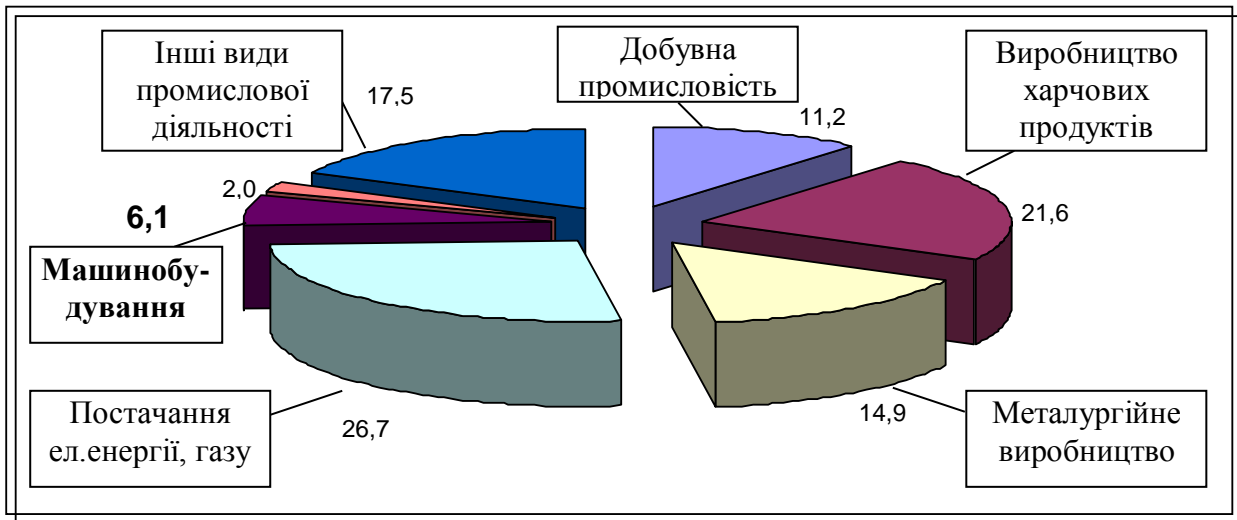

Рис. 1. Частка реалізованої продукції за основними галузями промисловості України у 2016 р.

Те, що обсяги реалізованої машинобудівної продукції мають більш низькі темпи порівняно з промисловістю України в цілому, наочно демонструє рис. 2.

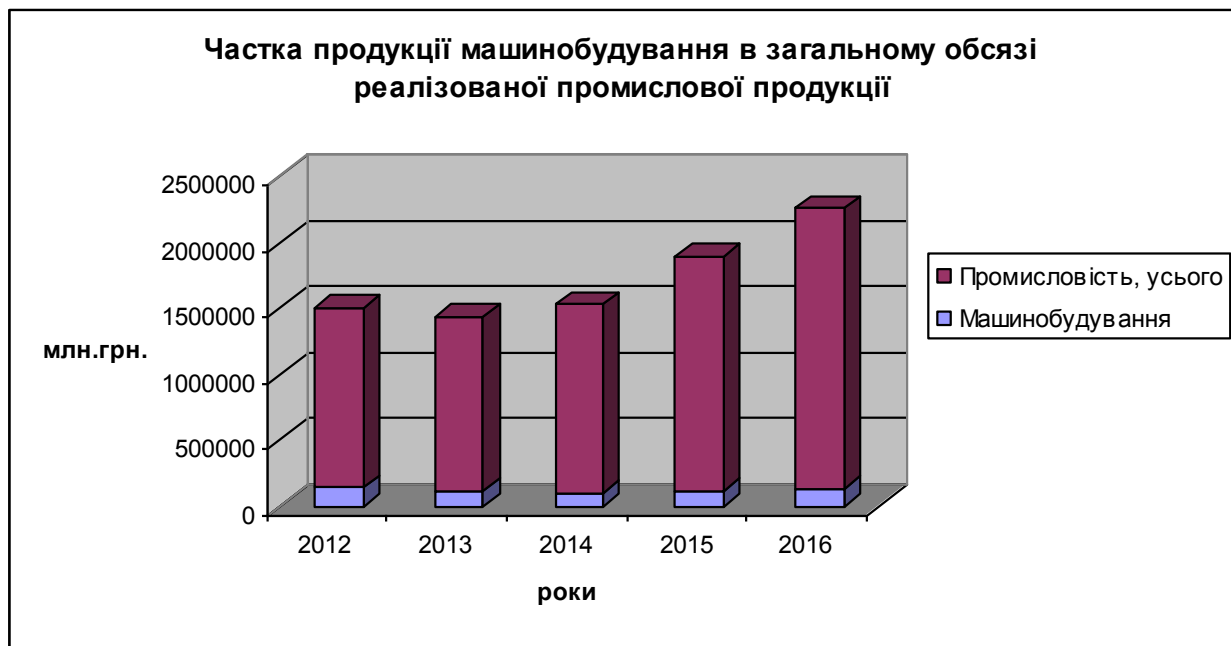

Рис. 2. Частка продукції машинобудування в загальному обсязі реалізованої продукції за промисловістю України у 2012-2016 рр.

Відповідні негативні тенденції розвитку машинобудівної галузі підтверджується й динамікою індексів промислової продукції.

Співставлення індексів промисловості в цілому та машинобудування за 2010-2016 рр. в Україні (рис. 3) показує певне відставання досліджуваної галузі від промисловості в цілому, особливо у 2013-2015 рр. Тільки у 2016 році індекси майже вирівнялись: за промисловістю в цілому індекс склав 102,8; за машинобудуванням – 102,0.

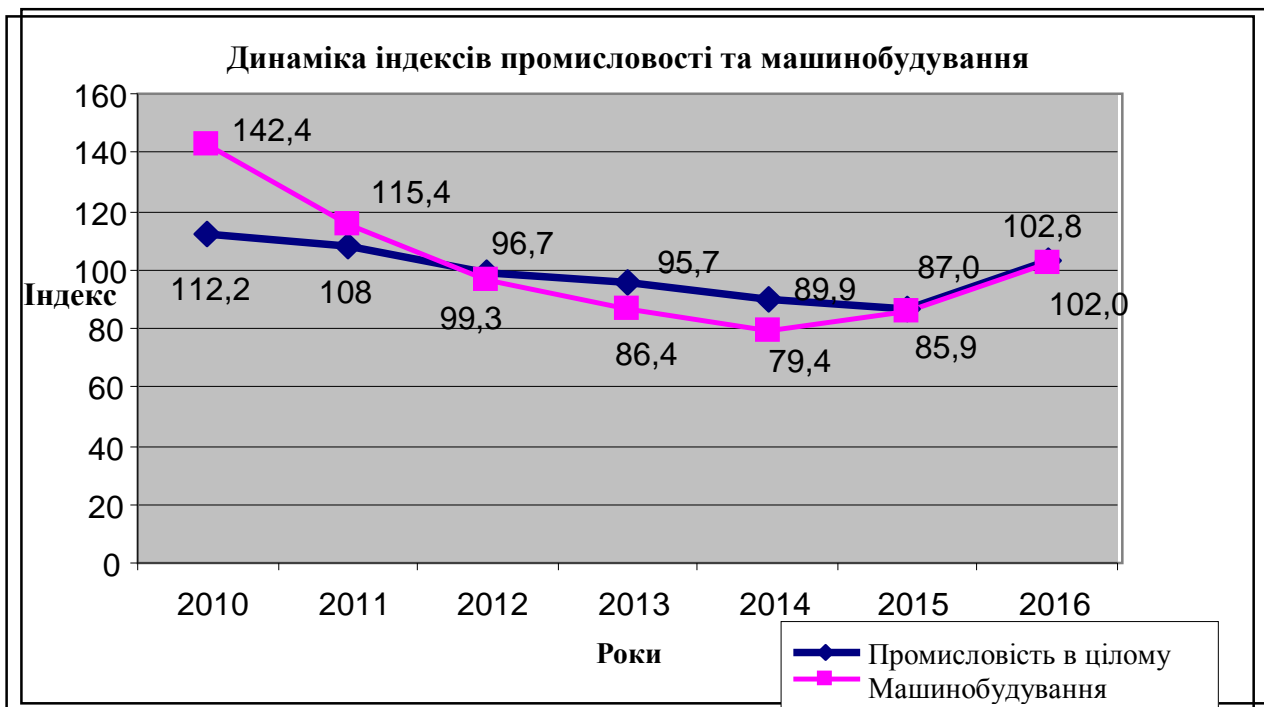

Рис. 3. Співставлення індексів промисловості в цілому та машинобудування за 2010-2016 рр. в Україні

Динаміка обсягів реалізованої продукції та послуг за основними видами діяльності у галузі машинобудування також є різною. Найбільші темпи зростання демонструє виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції: обсяги реалізації 2016 року складають 12153,4 млн.грн., тобто 138,5 % від попереднього 2015 року. На тлі стрімкого розвитку високотехнологічних галузей в світі та України, зокрема, така тенденція є зрозумілою та виправданою. Достатньо високі темпи мають також ремонт і монтаж машин і устаткування: обсяги реалізації 2016 року сягають 41602 млн.грн., темпи росту – 116,7 %. За іншими видами машинобудівної продукції темпи зростання обсягів реалізації є нижчими: виробництво електричного устаткування – 110,6 %; виробництво авто-транспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів -103,8 %.

Проведений аналіз дозволяє обґрунтувати перспективні напрями розвитку машинобудівної галузі України та економіки в цілому на 2017-2018 роки.

Високий рівень відкритості економіки України обумовлює значущість впливів на національний економічний розвиток з боку глобальних економічних трендів. В економіці України у 2016 р. було започатковано повільні тенденції економічного зростання, рушійні сили яких виявилися несподіваними для багатьох експертів. Активне збільшення капітальних інвестицій, що відбувалося за несприятливих поточних тенденцій як на зовнішніх, так і на внутрішніх ринках, при збереженні ускладненого доступу до кредитування та вкрай слабких бюджетних стимуляторів свідчить про здорові процеси адаптації бізнесу до макроекономічних ризиків, його реагування на конкурентні виклики та може передувати етапу циклічного пожвавлення і у машинобудуванні. Проте брак міцного макроекономічного підґрунтя такого пожвавлення зберігає невизначеність подальших прогнозів. Провідні міжнародні аналітичні структури сповідують обережний оптимізм з приводу динаміки світової економіки у 2017 р., очікуючи помірне прискорення її зростання у порівнянні з 2016 р. Зокрема, експерти ОЕСР прогнозують приріст світового ВВП у 2017 р. на 3,2 % у порівнянні з 2,9 % у 2016 р. МВФ трохи оптимістичніший, прогнозуючи приріст ВВП на рівні 3,4 % у 2017 р. після 3,1 % у 2016 р.

Вищезазначені тенденції глобальної економіки у 2017 р. дають підстави для обережного оптимізму щодо перспектив розвитку машинобудівної галузі і її

експортоорієнтованих секторів, зокрема. Слід очікувати більш сприятливих умов для експортерів аграрної та машинобудівної продукції, частка яких в структурі товарного експорту має збільшитися насамперед внаслідок зменшення частки продукції металургії, світові ринки якої стагнуватимуть. Загальна обмеженість динаміки глобальної торгівлі не дозволяє очікувати повноцінного відновлення ролі експорту як рушія економічного зростання за зразком 2003-2004 чи 2006-2007 рр., проте відновлення позитивних показників приросту експорту вельми ймовірне.

Рушієм зростання експорту на європейському векторі будуть переважно інституційні та структурні чинники: реалізація ефекту дії Угоди про асоціацію, зростання припливу європейських інвестицій та включення українських компаній у міжнародні ланцюги вартості тощо. Поступова асиміляція новоприбулих мігрантів дещо спрощуватиме структуру попиту в Єврозоні, що полегшить конкурентні умови для українських виробників машинобудівної продукції.

Оскільки за фінансовими результатами 2016 року стагнування машинобудівної галузі припинилось, на 2017-2018 роки можна прогнозувати зростання обсягів виробництва та реалізації продукції машинобудування. У першу чергу позитивні темпи розвитку та відповідне зростання інвестицій може стосуватись тих галузей, які за попередні роки мали найвищі темпи зростання в Україні. Це - сільське господарство, IT-галузь, будівництво, фармацевтика та медицина. Тому найбільші перспективи для розвитку для зростання в Україні мають:

1. Агропромислове машинобудування. Вже сьогодні Україна посідає третє (після США та Євросоюзу) місце за експортом зерна з часткою ринку в 11%. Причому гравці бізнесу цілком реально оцінюють перспективу другого місця. Натомість, інфраструктура і на місцях, і транспортна, і обслуговуюча у більшості випадків занадто застаріла і не витримує нарощування обсягів виробництва. Отже сільське господарство може стати провідним кластером, який підніме на високий рівень розвитку агропромислове машинобудування. Згідно класифікації КВЕД цей напрям має назву «Виробництво машин і устаткування для сільського та лісового господарства», попередні роки вже продемонстрували позитивні тенденції цього напрямку: темпи росту у 2015 р. склали 104,5%, а у 2016 р. – 115,4%.

2. Машинобудування, пов'язане з IT-сферою. Оскільки за темпами економічного зростання IT-галузь посідає в Україні 3-тє місце, а в умовах розвитку цифрової економіки випуск високотехнологічної продукції буде тільки зростати, великі перспективи має такий напрям машинобудування, як виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції.

3. Машинобудування, пов'язане з продовженням зростання будівельної діяльності в Україні, та зокрема, житлового і дорожнього машинобудування. Згідно класифікації КВЕД цей напрям має назву «виробництво машин і устаткування для добувної промисловості та будівництва» і 2016 рік виявився для нього достатньо успішним: якщо у 2015 р. темп росту (падіння) склав 66,7%, то у 2016 році від уже був на рівні 108,0%.

4. Машинобудування, пов'язане з розвитком харчової промисловості. Оскільки у 2016 році темпи зростання обсягів реалізації харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів є дуже високими (186,8%) перспективним є розвиток машинобудування для харчових виробництв. Згідно класифікації КВЕД цей напрям має назву «виробництво машин і устаткування для виготовлення харчових продуктів і напоїв, перероблення тютюну». Перспективні основи цього напрямку вже закладені у минулих роках: темпи росту 2015 року склали 117,1%, а 2016 року – 107,2%.

Висновки. Машинобудівна промисловість України є однією з головних та перспективних галузей вітчизняної економіки, від якої залежить забезпечення підприємств інших секторів основними засобами. В результаті глобальної економічної кризи та структурних змін, що відбулися в світі, продукція машинобудування України практично не має конкурентних переваг на зовнішніх ринках. Проте, при сприятливих політичних, соціально- економічних та зовнішніх умовах, досліджувана галузь може забезпечити стабільний розвиток та функціонування економіки України.

Пріоритетними напрямками розвитку машинобудівного комплексу України та підвищення конкурентоспроможності продукції галузі мають стати: технологічне відновлення машинобудівних фондів, що дозволить знизити матеріальні витрати на виробництво продукції та підвищити її якість до рівня світових виробників; впровадження інноваційних процесів на підприємствах, які сприятимуть виготовленню більш широкого асортименту продукції, що задовольнятиме різні сегменти внутрішнього та зовнішнього ринків збуту; відновлення інвестиційної привабливості галузі, яка сприятиме надходженню фінансових ресурсів та забезпеченню підприємств «прийнятними» для галузі кредитами; просування українських товарів на світові ринки збуту, а також скорочення асортименту продукції, що імпортується; розвиток наукоємних та високотехнологічних виробництв; державна підтримка розвитку галузі машинобудування та розвиток брендової політики; вдосконалення законодавчої та нормативної бази.

Список використаної літератури

1. Амоша А.И. Неиндустриализация и новая промышленная политика Украины [Електронний ресурс] / А. И. Амоша, В. П. Вишневский, Л. А. Збарзская // *Економіка промисловості*. – 2012. – № 1 – 2 (57 – 58). – С. 3 – 36. – Режим доступу: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/41254/st_57_01.pdf. – Назва з екрану.
2. Довгань Л.Є. Сучасні аспекти сталого розвитку машинобудівних підприємств [Електронний ресурс] / Л. Є. Довгань, Н. О. Сімченко // *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі*. – 2008. – № 3 (3) . – С. 71 – 86. – Режим доступу: file:///D:/User/Downloads/eupmg_2008_3_9.pdf. – Назва з екрану.
3. Данилишин Б.М. Развитие продуктивных сил и региональная экономика Украины / Б. М. Данилишин, Д.В. Клиновий, Т. В. Пепя ; за наук. ред. Б.М. Данилишина. – Ніжин : ТОВ „Вид-во „Аспект-Поліграф”, 2007. – 688 с.
4. Промисловість України: тенденції, проблеми, перспективи : монографія / Н. В. Тарасова, Л. П. Клименко, В. М. Ємельянов та ін. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – 320 с. – С. 222 – 241.
5. Точилін В. О. Стан та напрямки розвитку внутрішнього ринку металопродукції України [Електронний ресурс] / В. О. Точилін, В. В. Венгер // *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова*. – 2013. – Т. 18. – Вип. 3/1. – С. 64 – 67. – Режим доступу: http://www.visnyk-onu.od.ua/journal/2013_18_3_1/18.pdf. – Назва з екрану.
6. Кравченко М. О. Аналіз ефективності інноваційної діяльності вітчизняних машинобудівних підприємств / М. О. Кравченко, Р. Д. Уваровський // *Ефективна економіка*. – 2016. – № 28. – С. 23 – 34. – Режим доступу: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/download/108724/103672>. – Назва з екрану.
7. Шейко І.А. Оцінка ефективності інноваційної діяльності машинобудівних підприємств: автореф. дис. к.е.н.: спец. 08.00.04 / І.А. Шейко ; Нац. техн. ун-т «Харківський політехнічний інститут». – Х., 2013. – 24 с.
8. Присяжнюк Л.Г. Оптимізація витрат підприємств машинобудівної галузі / Л.Г. Присяжнюк // *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. – 2017. – № 14. – С. 23 – 34.
9. Бойко В.В. Економічне обґрунтування мінімізації іммобілізованих коштів, вкладених у матеріали машинобудівного підприємства / В.В. Бойко, О.Ю. Будинська // *Бізнес Інформ*. – 2014. – № 3. – С. 255–260.
10. Палант О.Ю. Аналіз витрат на виробництво промислової продукції машинобудування [Електронний ресурс] / Ю.О. Палант // *Ефективна економіка : електрон. наук. фах. вид.* – 2013. – № 8. – Режим доступу: <http://www.economy. nauka.com.ua/?op=1&z=2226>. – Назва з екрану.
11. Саломатина Л. Н. Адаптационные механизмы в управлении развитием промышленных предприятий [Електронний ресурс] / Л. Н. Саломатина // *Економіка Промисловості*. – 2009.

– № 2 – 3. – С. 82 – 85. – Режим доступу: http://econindustry.org/arhiv/html/2011/st_54_10.pdf. – Назва з екрану.

12. Дуда Т. Т. Порівняльна рейтингова оцінка фінансового стану машинобудівних підприємств Хмельниччини [Електронний ресурс] / Т. Т. Дуда, І. В. Троць // Економічний вісник Донбасу. – 2013. – № 2 . – С. 63 – 69. – Режим доступу: <http://almater.luguniv.edu.ua/electronversions.htm>. – Назва з екрану.

13. Державна програма активізації розвитку економіки на 2013 – 2014 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2013 р. № 187 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246812864&cat_id=246812855. – Назва з екрану.

14. Гладка Л. І. Конкурентоспроможність української продукції на прикладі машинобудівного комплексу та шляхи її підвищення / Л. І. Гладка, В. Р. Васильєва, К. Е. Шинкаренко // Молодий учений. – 2016. – № 7 (34) . – С. 26-32.

15. Державний комітет статистики України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Гусєва Ольга Юрьевна. Яковчук Анастасія Николаевна. Состояние и структура машиностроительной отрасли Украины в условиях глобальных экономических трансформаций. В статье проанализированы основные тенденции развития машиностроительной отрасли за последние годы в сопоставлениями с другими отраслями экономики. На основе проведенного анализа определены ключевые экономические показатели деятельности предприятий машиностроения. Обоснованы приоритетные направления развития машиностроительного комплекса Украины и повышение конкурентоспособности продукции отрасли.

Ключевые слова: конвергенция, развитие, конвергентное развитие машиностроительного предприятия.

Guseva Olga, Yakovchuk Anastasia. The state and structure of the machine-building industry of Ukraine in the conditions of global economic transformations. The article analyzes the main trends in the development of the machine-building industry in recent years in comparison with other branches of the economy. On the basis of the analysis, key economic indicators of the activity of machine-building enterprises were determined. Priority directions of development of the machine-building complex of Ukraine and increase of competitiveness of production of the branch are grounded.

Keywords: convergence, development, convergent development of machine-building enterprise.